

การจัดการขยะของชุมชนบนฐานทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน
 กรณีชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านผือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
**Community Waste Management Based on Cultural Capital
 of Isan Way: A Case Study of Ban Phue Municipality,
 Nong Ruea District, Khon Kaen Province**

จตุพร ดอนโสม¹ / พัชรินทร์ ฤชวรารักษ์²

Jatuporn Donsom / Patcharin Ruchwararak

¹ สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 Social Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
 Buriram Rajabhat University

² สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 Research Social for Development Institute, Khon Kaen University

Received: June 6, 2022
Revised: August 21, 2022
Accepted: August 22, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการจัดการขยะบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ที่เหมาะสมต่อชุมชน ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้รู้ในชุมชน ตัวแทนครัวเรือนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมและมีบทบาทในการจัดการขยะของชุมชน การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสนทนากลุ่มเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพ จุดอ่อน และจุดแข็งในกระบวนการจัดการขยะของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านผือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่าชุมชนได้ใช้ทุนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะ “ทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน” เข้ามาเป็นฐานในการจัดการขยะในลักษณะที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบ “กองทุนฌาปนกิจขยะ” จนกลายมาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนและพัฒนา

ชุมชนด้านต่าง ๆ แบบองค์รวม ความเข้มแข็งของชุมชนถูกสร้างขึ้นบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองกับภายนอก และสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน ผ่านกิจกรรมทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ผลการวิจัยครั้งนี้จึงสะท้อนการจัดการขยะของชุมชนบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานที่ชัดเจน

คำสำคัญ: การจัดการขยะชุมชน, ทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน, ชุมชนอีสาน, การพัฒนา, การมีส่วนร่วม

Abstract

This article aimed to study the waste management based on cultural capital suitable for the community. This study adopted the method of qualitative research by interviewing a group of both formal and informal leaders, scholars in the community, representatives of households who participated in social activities and played a role in community waste management, interviewing relevant government officials, and conducting small group discussions to cooperatively analyze the potential, weaknesses and strengths of waste management of communities in the service area of Ban Phue subdistrict Municipality, Nong Ruea District, Khon Kaen Province. The results of the study were found that the communities had applied the cultural capital, especially “Cultural Capital of Isan Way”, as a base for waste management in a way that helps support each other. The “Waste Cremation Fund” had become a driving mechanism and holistic community development in various fields. The strength of the community had been generated on the cultural capital foundation of Isan way. This had led to the community to have the power to negotiate with outsiders. In addition, in the community development process, participation has been created

through various social activities. The results of this research obviously reflected the community waste management based on the cultural capital of Isan way.

Keywords: waste management, cultural capital of Isan way, Isan community, development, participation

บทนำ

สถานการณ์ปัญหาขยะของสังคมไทยโดยรวมยังมีอยู่มาก บางปัญหาได้รับการแก้ไขด้วยความร่วมมือจากหลายฝ่าย และหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน และรัฐ ขณะเดียวกันปัญหาขยะในหลายพื้นที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้นคนและชุมชน นโยบายการจัดการขยะมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมต่อบริบทแต่ละพื้นที่ จากรายงานสถิติปริมาณขยะมูลฝอย ของกรมควบคุมมลพิษ ระหว่าง พ.ศ. 2557 ถึง พ.ศ. 2561 พบแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอยทั้งประเทศ โดยใน พ.ศ. 2557 มีปริมาณขยะมูลฝอย 71,779 ตันต่อวัน และใน พ.ศ. 2561 มีปริมาณขยะมูลฝอย 76,529 ตันต่อวัน สาเหตุมาจากการขยายตัวของเมือง การเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ปัญหาดังกล่าว รัฐได้ประกาศให้ขยะมูลฝอยเป็นวาระแห่งชาติ ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมบริหารจัดการ มีการจัดทำแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ (พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2564) เป้าหมาย คือ การนำสังคมไปสู่สังคมปลอดขยะ (zero waste society) ด้วยการลดปริมาณขยะต้นทาง ด้วยวิธี 3Rs (reduce reuse recycle) (Pollution Control Department, 2016) ภายใต้แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยดังกล่าว ทำให้เกิดบทเรียนการจัดการขยะชุมชนทั้งด้านปัจจัย เงื่อนไข เทคโนโลยี บุคลากร กลยุทธ์ กระบวนการจัดการ และความร่วมมือของหน่วยงาน มีทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว หลายพื้นที่ได้เรียนรู้จนสามารถจัดการขยะชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญเฉพาะท้องถิ่น

เทศบาลตำบลบ้านฝ้อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น มีชุมชนภายใต้เขตบริการทั้งสิ้น 10 ชุมชน เป็นชุมชนอีสานที่สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมฮีต 12 คอง 14 ประวัติศาสตร์ชุมชนสะท้อนพลวัตการจัดการตนเองของชุมชนภายใต้กระแสการพัฒนาของรัฐ ปรากฏการณ์ที่ทำให้ชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา และเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน คือ “กระบวนการจัดการขยะ” ที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนบนฐานของทุนหลายลักษณะ โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรม บทความนี้จึงวิเคราะห์การจัดการขยะของชุมชนบนเงื่อนไข และบริบทการเลือกใช้ทุนของชุมชน โดยเน้นให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ซึ่งเป็นทุนที่โดดเด่นที่ชุมชนนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการขยะ

ดังนั้น เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาขยะชุมชนที่เหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย (Srisontisuk, 2007) และ (Kanchanaphan, 2019) สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และเป็นการประสานความร่วมมือ ระหว่างชุมชน รัฐท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อบูรณาการร่วมกัน สำหรับต่อยอดและขยายผลในพื้นที่อื่น บทความนี้จึงประยุกต์ใช้แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมในมิติของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ที่สะท้อนผ่านคุณลักษณะของคนอีสานที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีฮีต 12 คอง 14 เป็นตัวผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การจัดการขยะของชุมชนอีสาน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทความ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการจัดการขยะของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านฝ้อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาการจัดการขยะบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ตัวแทนครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกองทุนพัฒนาปลวกจิกขยะ และเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสนทนากลุ่ม และแนวทางการสังเกต เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการรับซื้อขยะ ตลอดจนตัวแทนครัวเรือนในชุมชน ทั้งนี้ได้ใช้วิธีการบอกต่อ (snow ball) ในการค้นหาผู้ให้สัมภาษณ์รายถัดไปภายหลังจากการสัมภาษณ์แต่ละบุคคลเสร็จสิ้น

การวิจัยได้เลือกชุมชนหนองแสง เป็นพื้นที่หลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นชุมชนเก่าแก่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในเขตเทศบาลตำบลบ้านผือ บริบทและประวัติศาสตร์ของชุมชนสะท้อนถึงทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานที่ถูกนำมาปรับใช้ในการจัดการขยะ การมีบ่อขยะโบราณที่มีชุมชนมากกว่า 1 ชุมชนเข้าใช้ประโยชน์ ภายหลังเทศบาลจึงสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เข้ามาขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการขยะ ดังนั้น การเลือกพื้นที่วิจัยจึงเลือกผ่านประเด็นดังกล่าว ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยตัวแทนครัวเรือนในชุมชนที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการขยะจำนวน 25 คน และกลุ่มผู้นำ ผู้รู้ในชุมชน และเจ้าหน้าที่เทศบาลจำนวน 10 คน ขั้นตอนการสัมภาษณ์ได้เน้นสังเกตวิถีคิด และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ผ่านกระบวนการจัดการขยะในระดับครัวเรือน ชุมชน และเทศบาล และชื่อผู้ให้ข้อมูลใช้เป็นชื่อสมมติ ตามหลักเกณฑ์จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

การทบทวนวรรณกรรม

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนวัฒนธรรมวิถีอีสาน

แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม ตามกรอบการวิเคราะห์ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เสนอว่าทุนลักษณะต่าง ๆ ได้สร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่น

เมื่อถูกนำไปใช้เป็นส่วนประกอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ต่าง ๆ (Bourdieu, 1977) บทความนี้เห็นว่า ทูตทางวัฒนธรรมเป็นทุนสำคัญที่ชุมชนนำมาขับเคลื่อนกิจกรรมงานของ Teerasatsawat (2008) ได้ฉายภาพคนอีสานผู้อดทนต่อสู้ แม้ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ส่วนงานของ Kittiasa (2014) นิยามคุณลักษณะของคนอีสานว่า ไม่ใช่คุณลักษณะของผู้อ่อนด้อยหรือถูกเบียดขับจากศูนย์กลางรัฐไทยเช่นในอดีต หากแต่เป็นคนอีสานที่มีขยัน อดทน และมุ่งมั่น พยายามผลักดันตัวเองออกจากความยากจน สู้การสร้างโอกาสในชีวิต ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน งานนี้ยังสะท้อนว่า ภูมิภาคอีสานได้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ และคนอีสานได้รับโอกาสในการพัฒนา ด้านต่าง ๆ ทำให้คนอีสานเปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกกระทำไปสู่สถานะผู้กระทำการมากขึ้น ส่วนการให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบ “ไทพี่น้องและคนบ้านเดียวกัน” พบในงานของ Keyes (1976) ที่อธิบายคุณลักษณะของคนอีสานผู้อพยพเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ ต่างชักชวนเครือญาติและเพื่อนบ้านอพยพไปด้วย และงานของ Donsom (2020) ตอกย้ำว่าคนอีสานเป็นผู้อดทน และดิ้นรน ต่อสู้ เพื่อนำพาครอบครัวและเครือญาติพ้นจากความยากจน แม้ต้องอพยพจากภูมิลำเนาเดิม ดังนั้น งานเหล่านี้จึงยืนยันอัตลักษณ์ของคนอีสานว่าเป็น ผู้ที่ให้ความสำคัญกับ “เครือญาติ ไทพี่น้อง และคนบ้านเดียวกัน”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทูตทางวัฒนธรรมวิถีอีสานดังกล่าว จึงเป็นแนวทางการวิเคราะห์วิถีวัฒนธรรมอีสานของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านฝ้อ เพื่อให้เห็นคุณลักษณะ อัตลักษณ์ มุมมอง และวิถีคิดของคนอีสาน และพลวัตของสังคมอีสาน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้ส่งผลให้การถูกกดขี่เชิงโครงสร้างลดลง วิถีชีวิตของคนอีสานเริ่มดีขึ้น งานของ Phupha (2011) อธิบายว่า สิต 12 กอง 14 เป็นวัฒนธรรมประเพณีของคนอีสาน มักสัมพันธ์กับอาชีพทำนา งานบุญประเพณีแต่ละเดือนเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ด้วยการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ผลดี ความเชื่อในประเพณีจึงกำหนดพฤติกรรมคนอีสานที่สืบทอดกันมา กล่าวได้ว่าคนอีสานนั้นเป็นอีสานผู้เดินตามสิต 12

คง 14 ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน บทความนี้พิจารณาว่าคุณลักษณะดังกล่าวเป็นทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะและการมีส่วนร่วม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะและการมีส่วนร่วม อาทิ งานของ Sattakorn, Butr-udomet and Jatupatrangsee (2018) ศึกษารูปแบบการจัดการขยะชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการขยะของเทศบาลเมืองแม่สุข พบรูปแบบการจัดการขยะของเทศบาล ด้วยการร่วมมือกับสถาบันการศึกษาผ่านกระบวนการวิจัย การสร้างความร่วมมือในชุมชนเพื่อสร้างผลลัพธ์และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการจัดการขยะชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จ ได้แก่ ภาวะเียบยบและการบังคับใช้ของรัฐบาลที่กระจายอำนาจไปยังท้องถิ่น และภาวะเียบยบที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน งานของ Kirdklinhom (2019) ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช เสนอว่า ควรสร้างโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจ วางแผน และประเมินผล มุ่งเน้นการตระหนักถึงปัญหาพร้อมกัน เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอยตั้งแต่ต้นทาง และเทศบาลสนับสนุนงานของ Lertyingcharoenchai, Viriyaet and Kongritti (2019) ศึกษาการประเมินการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนและน้ำชะขยะ กรณีเทศบาลเมืองตะขบ เสนอว่า เทศบาลควรใช้เทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงการกำจัดขยะโดยการเผาด้วยเตาเผาลักษณะเฉพาะของขยะมูลฝอย วิธีนี้สามารถลดก๊าซเรือนกระจกลงได้ และควรใช้วิธีการกำจัดขยะมูลฝอยแบบบูรณาการ และงานของ Songpak (2019) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยชุมชนมีส่วนร่วมบ้านไชยสอ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เสนอว่าการส่งเสริมและพัฒนาจิตใจผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบที่สำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยชุมชนมีส่วนร่วม งานของ Muensitthiroj, Pongpunpurtet, Painmanakul and Chawaloesphonsiya (2021) ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการจัดการขยะ

มูลฝอย กรณีศึกษาโครงการอาคารชุดบ้านเอื้ออาทรบางโหลง จังหวัดสมุทรปราการ มีข้อเสนอว่า ควรพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับขยะมูลฝอยจากครัวเรือน และสร้างแรงจูงใจด้วยรางวัล ควรส่งเสริมกิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐาน (community-based activity) และควรสร้างความเข้าใจแก่ประชาชน เพื่อปรับปรุงภาพลักษณ์การจัดเก็บขยะ สื่อสารถึงผลการคัดแยกขยะในครัวเรือน การลดผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมด้วยการลดการใช้และใช้ซ้ำให้มากที่สุด เพื่อลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัด งานของ Thacheen (2022) ศึกษาแนวทางการจัดการหนี้สินของชานา ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่าต้องพิจารณาศักยภาพและความเปราะบางของครัวเรือนด้วย ต้องลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ รวมหนี้สิน และทำบัญชีครัวเรือน นอกจากนี้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจัดการหนี้สินตนเองไปพร้อมกัน งานของ Sanamkate and Jaikhamwang (2022) ศึกษาการเสริมสร้างการเรียนรู้สู่การพัฒนาสุขภาพของผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมชมรมผู้สูงอายุ ตำบลชัยชุมพล อำเภอถ้ำเสือจังหวัดอุดรธานี พบปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การใช้พื้นที่เป็นเวทีในการทำงานพัฒนา และการมีส่วนร่วมและมีเป้าหมายตรงกัน กล่าวได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะและการมีส่วนร่วมได้ให้มุมมองต่อวิธีการจัดการขยะที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนยังเป็นประเด็นสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการขยะในลักษณะการบูรณาการร่วมกับงานพัฒนามิติอื่น

ผลการวิจัย

1. บริบทการจัดการขยะของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านผือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

การจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านผือ เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกใน พ.ศ. 2560 ด้วยการริเริ่มนโยบายด้านการจัดการขยะของนายกเทศมนตรีในขณะนั้น ได้นำกลุ่มผู้นำจากแต่ละชุมชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะ

ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น อาทิ เทศบาลตำบลบ้านแฮด อำเภอบ้านแฮด ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศด้านการจัดการขยะระดับประเทศ เทศบาลตำบลสาวะถี อำเภอเมือง ที่โดดเด่นเรื่องธนาคารขยะ เป็นต้นแบบชุมชนจัดการขยะที่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยี ทั้งการมีเครื่องแยกและบดอัดขยะ เช่นเดียวกับเทศบาลตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ ที่มีเครื่องบดอัดขยะ และรับซื้อขยะถุงพลาสติกจากชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีเทศบาลตำบลน้ำพอง อำเภอเมือง ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะ การศึกษาดูงานจึงเป็นการเรียนรู้เทคนิคการบริหารจัดการ การคัดแยกขยะ ตลอดจนการสร้างการมีส่วนร่วมและแรงจูงใจให้กับชาวบ้าน

การดำเนินงานเริ่มต้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 เจ้าหน้าที่เทศบาล และกลุ่มผู้นำได้ร่วมกันร่างระเบียบการจัดการขยะ และนำเสนอต่อเวทีประชาคมตำบล ซึ่งประชาคมมีมติให้จัดตั้ง “กองทุนรับซื้อขยะตำบลบ้านฝ้อ” วัตถุประสงค์การจัดการขยะของตำบลบ้านฝ้อ จึงเริ่มต้นขึ้น กิจกรรมในช่วงแรก เริ่มต้นด้วยการประกาศเสียงตามสายเชิญชวนให้ตระหนักในการจัดการขยะ พร้อมเปิดเพลง “เก็บขยะมาขาย” ของเทศบาลตำบลน้ำพองเพื่อสร้างแรงจูงใจ ก่อนมีการประชุมชี้แจงในแต่ละชุมชน จากนั้นให้ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนรับสมัครสมาชิกโดยไม่มีค่าใช้จ่าย แล้วนำรายชื่อส่งเทศบาล ในช่วงเริ่มต้นมีชุมชนที่ยังไม่เข้าร่วม ได้แก่ ชุมชนหนองฝ้อ หมู่ที่ 6 และชุมชนดอนกอก หมู่ที่ 8 อย่างไรก็ตามทั้ง 8 ชุมชนที่เข้าร่วมต่างให้เหตุผลว่ากองทุนขยะมีประโยชน์ เงื่อนไขของกองทุนฉาบฉวยคือ 1) สมาชิกต้องมีเงินฝากไม่ต่ำกว่า 300 บาท 2) เป็นสมาชิกมาแล้วไม่ต่ำกว่า 6 เดือน การดำเนินงานของกองทุนอยู่ภายใต้นโยบายขยะเป็นศูนย์ มีการจัดการที่เป็นระบบด้วยการคัดแยกขยะจนกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนจากปรากฏการณ์ “แย่งชิงขยะ” ในงานประเพณี ซึ่งแตกต่างจากอดีต กระบวนการจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านฝ้อ มีดังนี้

1) การจัดการขยะต้นทาง

การจัดการขยะต้นทางของเทศบาลตำบลบ้านฝ้อมีความโดดเด่นเรื่อง “กองทุนปลูกพืชชะ” เป็นการจัดการขยะต้นทางที่เหมาะสมกับบริบทของตำบลบ้านฝ้อ ชาวบ้านเห็นความสำคัญของเงินฌาปนกิจที่จะได้รับ ในขณะที่เทศบาลเล็งเห็นความสำคัญของการจัดการขยะและการลดปริมาณขยะด้วยการให้ชาวบ้านคัดแยกขยะรีไซเคิลแล้วนำมาขาย การให้ความสำคัญคนละมุมของเรื่องเดียวกัน ระหว่างชาวบ้านกับเทศบาล ได้กลายเป็นความหลงตัวในกระบวนการจัดการขยะที่ต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าขยะรีไซเคิลจะลดลง แต่ทว่าขยะอินทรีย์และขยะทั่วไปยังมีอยู่ ด้วยวิถีการบริโภคแบบสังคมเมือง มีการใช้ถุงพลาสติกในชีวิตประจำวัน มีร้านขายของชำ ร้านอาหารตามสั่ง มีตลาดนัดขายสินค้าในทุกสัปดาห์ ส่งผลทำให้ปริมาณขยะในชุมชนเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น การจัดการขยะต้นทางจึงเป็นปัญหาซับซ้อนหากไม่ได้รับการแก้ไข ปริมาณขยะครัวเรือนอาจจะเพิ่มขึ้นจนยากที่จะจัดการ

2) การจัดการขยะกลางทาง

การจัดการขยะกลางทาง นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการจัดการปัญหาขยะในภาพรวมของเทศบาล กล่าวคือ การไม่มีรถจัดเก็บขยะ จึงไม่มีการวางถังขยะในชุมชน แต่เทศบาลมีความพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการแจกถุงดำขายให้ครัวเรือนนำไปทำเป็นถังใส่ขยะรีไซเคิลที่คัดแยกเอาไว้ ส่วนขยะประเภทอื่นให้ครัวเรือนรับผิดชอบด้วยการนำไปทิ้งที่บ่อขยะ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะรวบรวมขยะลงในถุงสีดำแล้วใช้รถซาเล้งขนไปทิ้ง ขยะที่นำไปทิ้งเป็นขยะทั่วไปที่ปะปนไปกับขยะอินทรีย์บ้าง ส่วนขยะอันตรายจะถูกนำไปทิ้ง ณ จุดทิ้งประจำของแต่ละชุมชน เห็นได้ว่าการจัดการขยะกลางทาง ยังมีช่องโหว่ในกระบวนการจัดการขยะ ขยะปริมาณมากที่ถูกนำไปทิ้งที่บ่อขยะสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการขยะในครัวเรือนยังไม่ประสบความสำเร็จ แม้บาง

ครัวเรือนจะมีการจัดการขยะอินทรีย์อยู่บ้าง เช่น นำไปเป็นอาหารสัตว์เลี้ยง และทำปุ๋ยหมัก แต่ส่วนใหญ่แล้วยังทิ้งขยะอินทรีย์ปะปนไปกับขยะประเภทอื่น โดยไม่คัดแยก

3) การจัดการขยะปลายทาง

เทศบาลตำบลบ้านฝ้อมีบ่อขยะจำนวน 3 บ่อ ได้แก่ บ่อขยะชุมชนหนองแสง หมู่ที่ 3 บ่อขยะชุมชนโพธิ์ตาก หมู่ที่ 4 และบ่อขยะชุมชนบ้านฝ้อ หมู่ที่ 6 บ่อขยะทั้ง 3 บ่อเป็นบ่อขยะที่ตั้งอยู่ในที่สาธารณประโยชน์ เทศบาลได้ใช้รถแมคโครขุดหลุมเมื่อขยะเต็มบ่อจึงเข้าไปฝังกลบ โดยได้จ้างผู้ดูแลบ่อขยะทั้ง 3 บ่อ สำหรับบ่อขยะชุมชนหนองแสงที่มีขนาดใหญ่ เป็นบ่อขยะเก่าแก่ที่ชุมชนใกล้เคียงนำขยะมาทิ้งรวมกัน ก่อนที่เทศบาลจะเข้าไปดูแลอย่างเป็นทางการ จ้างผู้ดูแลบ่อขยะเทศบาลจัดจ้างผู้สูงอายุในชุมชนด้วยค่าจ้างเดือนละ 3,000 บาท ผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่ดูแลบ่อขยะชุมชนหนองแสงเล่าว่า การทิ้งขยะของชาวบ้านยังเป็นการทิ้งขยะแบบ “ทิ้งให้พ้นตัว” มากกว่าการแยกขยะอย่างจริงจัง ขยะที่ชาวบ้านนำไปทิ้งที่บ่อขยะแสดงดังภาพ 1

ภาพ 1

การนำขยะทั่วไปมาทิ้งยังบ่อขยะของชาวบ้านหนองแสง

การที่เทศบาลไม่มีถังขยะ และไม่มีรถเก็บขยะ ชาวบ้านจึงต้องนำขยะมาทิ้งเอง หลายครัวเรือน ไม่ได้คัดแยกขยะ โดยเฉพาะขยะอินทรีย์และขยะทั่วไปที่ทิ้งรวมกัน และบ่อขยะยังฝังกลบไม่ถูกวิธี แต่เทศบาลก็มีความพยายามในการดูแลบ่อขยะมาโดยตลอด ปัญหาคือการทิ้งขยะไม่ลงหลุมและมีการลักลอบเผาขยะ ผู้ดูแลบ่อขยะต้องคอยเก็บขยะและดับไฟเพื่อไม่ให้ลุกลาม ส่วนกรณีบ่อขยะของหมู่ที่ 4 ที่เกิดปัญหาน้ำท่วมจากท้ายเขื่อนอุบลรัตน์ ทำให้ขยะลอยเกลื่อนสร้างปัญหาให้ชุมชน นับเป็นปัญหาที่เทศบาลยังแก้ไขไม่ได้จนปัจจุบัน การจัดการขยะปลายทางด้วยการมีบ่อขยะและมีผู้ดูแล ถือเป็นระบบการจัดการขยะปลายทางที่เป็นรูปธรรม และเทศบาลกำลังเร่งดำเนินการหาพื้นที่เพื่อสร้างบ่อขยะรวม และในอนาคตต้องมีระบบการจัดการที่ได้มาตรฐาน เช่น การมีรถเก็บขยะ มีบ่อขยะที่ฝังกลบถูกวิธี ไม่เกิดการปนเปื้อนต่อไป

2. การจัดการขยะบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน

การวิจัยนี้พบว่าการจัดการขยะชุมชนด้วย “กองทุนฌาปนกิจขยะ” เป็นการจัดการบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน กล่าวคือ คุณลักษณะของคนอีสานที่มักจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มเครือญาติและไทพี่น้องตลอดจนบ้านเดียวกัน ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น หากพิจารณากองทุนฌาปนกิจขยะในมุมมองที่เป็นสวัสดิการชุมชน จึงสามารถชี้ได้ว่าชุมชนได้ออกแบบและจัดสวัสดิการชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันเอง และถึงแม้กองทุนฌาปนกิจขยะจะเป็นผลพลอยได้ก็ตามมาจากนโยบายจัดการขยะของเทศบาล แต่ทว่าผลการดำเนินงานของกองทุนฌาปนกิจขยะได้กลายมาเป็นกิจกรรมที่โดดเด่น และสร้างแรงจูงใจให้แก่ชาวบ้าน สะท้อนจาก 2 ชุมชน คือ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 ที่ตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกในภายหลัง การเพิ่มขึ้นของสมาชิกส่งผลให้ยอดเงินฌาปนกิจขยะสูงขึ้น ขยะได้กลายเป็นสิ่งมีคุณค่า การสัมภาษณ์ชาวบ้านส่วนใหญ่พอใจในการจัดการขยะด้วยกองทุนฌาปนกิจขยะ เห็นว่าขยะเป็นเงินออม ในงานบุญประเพณีชาวบ้านจึงแย่งกัน “เก็บขวดเบียร์” และ “กินเบียร์เอาขวด” ลูกหลานที่ไป

ทำงานต่างจังหวัดเมื่อกลับบ้าน ต้องนำขวดน้ำพลาสติกและขวดเบียร์กลับมา เรียกกันว่า “ขยะนำเข้า” ดังนั้น ขยะรีไซเคิลจึงถูกจัดการด้วยกระบวนการดั่งที่กล่าวมา

การดำเนินการจัดตั้งกองทุนฌาปนกิจขยะ มีสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดขอนแก่น เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงอบรมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การรับซื้อขยะในเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 และจดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 เทศบาลเริ่มออกมารับซื้อขยะตามชุมชน มีการกำหนดราคาขยะแต่ละประเภท โดยในปีรับซื้อขยะจะระบุรายละเอียดน้ำหนักและราคารวมของการขายขยะของสมาชิกแต่ละคน และสมาชิกจะมีสมุดบัญชีซื้อขายขยะประจำตัว เงื่อนไขสำคัญคือการเน้นเป็นเงินฝากจากการขายขยะ สามารถฝากถอนได้ แต่ให้มีเงินคงเหลือไม่ต่ำกว่า 300 บาท การรับซื้อขยะมี 5 ชุมชน ที่ดำเนินการเอง ได้แก่ หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 10 ซึ่งเทศบาลได้สอนวิธีการซื้อขายและคัดแยกขยะ รายได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายต้องนำส่งเทศบาล เพื่อบันทึกข้อมูลในระบบ สำหรับค่าใช้จ่ายในการรับซื้อขยะ เป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายให้กับผู้คัดแยกขยะ ชั่งน้ำหนักขยะ และลงบันทึกข้อมูลในสมุดประจำตัวสมาชิก และค่าน้ำมันรถที่ใช้ขนขยะไปขาย บางชุมชนนำขยะไปขายยังร้านรับซื้อขยะในตำบลใกล้เคียง บางชุมชนให้ผู้รับซื้อขยะเข้ามารับซื้อขยะโดยตรง ผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ในการรับซื้อขยะส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำ และผู้ที่มีจิตอาสาที่มีประสบการณ์ผ่านกิจกรรมทางสังคมของชุมชนมาแล้วทั้งสิ้น

ชุมชนหนองแสง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3 ตำบลบ้านฝ้อ เป็นชุมชนอีสานเก่าแก่ มีครัวเรือนรวมกันทั้ง 2 หมู่ จำนวน 384 ครัวเรือน เดิมชาวบ้านมีอาชีพทำนา แต่ปัจจุบันอาชีพหลากหลายขึ้น ลูกหลานเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ ต่างแยกย้ายไปทำงานต่างถิ่น ชาวบ้านที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน บางส่วนทำงานรับจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัว จนทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจเริ่มดีขึ้น วิถีชีวิตบริโภคนิยมเริ่มเข้ามาแทนที่ ชาวบ้านนิยมซื้ออาหารถุงพลาสติก มีการสังสรรค์ด้วยเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

วิถีบริโภคเช่นนี้นำมาซึ่งปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น บังชี้วิถีชาวบ้านที่เปลี่ยนไป
กระบวนการจัดการขยะรีไซเคิลแสดงดังภาพ 2

ภาพ 2

กระบวนการจัดการขยะรีไซเคิลส่งไปขายยังร้านรับซื้อขยะ

ชุมชนหนองแสง เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรับซื้อขยะโดยการนำของกลุ่มผู้นำและเจ้าหน้าที่เทศบาล สิ่งที่สะท้อนความสำเร็จ คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่นำขยะออกมาขาย กลายเป็นกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาวะให้กับผู้สูงอายุไปพร้อมกัน กล่าวได้ว่ากิจกรรมการซื้อขายขยะได้สร้าง “พื้นที่สุขภาวะ” และ “กิจกรรมขยะบำบัด” ในกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้นำเชื่อว่าผู้สูงอายุบางคนมีขยะเพียงไม่กี่ชิ้นก็นำมาขาย เพราะต้องการพบปะกัน มีกรณีผู้สูงอายุนำขยะมาขายได้เงินเพียง 1 บาทก็สร้างความสุขได้ สะท้อนว่าการซื้อขายขยะให้ประโยชน์หลายด้าน ส่วนประเด็นสวัสดิการชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองแสงให้ข้อมูลว่า ชุมชนมีกองทุนประเภทต่าง ๆ อาทิ กองทุนฌาปนกิจขยะ กองทุนเงินล้านตำบล กองทุนเงินออมวันละบาท กองทุน อสม. กองทุนฌาปนณ

กิจหมู่บ้าน กองทุนพัฒนาเกษตรกรรม และกองทุนผู้สูงอายุ นับว่าสวัสดิการชุมชนมีความโดดเด่น และเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ซึ่งพื้นที่อื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

ส่วนการจัดการขยะในโรงเรียน กรณีโรงเรียนชุมชนหนองแสง มีการสอนนักเรียนคัดแยกขยะในโครงการ “ขยะทองคำ” และโรงเรียนชุมชนโพธิ์ตาก ที่มีสโลแกน “เจอขยะที่ไหนต้องเก็บที่นั่น” ครูโรงเรียนชุมชนโพธิ์ตากสะท้อนว่า การคัดแยกขยะได้สร้างวินัยให้นักเรียน และเงินจากการขายขยะได้นำไปใช้จ่ายในโครงการอาหารกลางวัน การจัดการขยะของเทศบาลจึงเป็นการบูรณาการและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานในท้องถิ่น อาทิ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน และวัด ที่ต่างน้อมรับนโยบายการจัดการขยะด้วยการคัดแยกขยะ ส่วนขยะอินทรีย์จากครัวเรือนนำไปใช้เป็นอาหารสัตว์เลี้ยง และขยะอินทรีย์ประเภทชิ้นส่วนปลาจากวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตปลาต้ม มีการจัดการด้วยบ่อเกรอะ ขยะอินทรีย์ของหน่วยงานราชการนำไปใช้เป๋นอาหารสัตว์เลี้ยง ไม้ไผ่ที่จัดทำไว้ ขยะอันตรายชุมชนกำหนดจุดให้ทิ้ง และขยะติดเชื้อจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงพยาบาลหนองเรือได้เข้ามารับไปกำจัดในทุกวันศุกร์

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เทศบาลตำบลบ้านฝ้อจะมีการจัดการขยะที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรม แต่การลดละเลิกใช้ถุงพลาสติกในครัวเรือนยังมีน้อย ค่านิยมของคนชนบทสวนทางกับกระแสการลดละเลิกใช้ถุงพลาสติก หากปล่อยให้ค่านิยมดังกล่าวดำเนินไป นับวันปริมาณขยะพลาสติกจะเพิ่มขึ้น และหากเทศบาลยังไม่มีจัดการขยะจากครัวเรือนอย่างจริงจัง แนวโน้มปริมาณขยะประเภทนี้อาจจะเพิ่มสูงขึ้น จึงควรแก้ไขปัญหาค่ต้นเหตุ และถึงแม้ว่าเทศบาลตำบลบ้านฝ้อยังไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะแบบครบวงจร แต่การจัดการขยะด้วยกองทุนพัฒนาเกษตรกรรม ถือว่าประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง ประกอบกับการขับเคลื่อนกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้นำ

เจ้าหน้าที่เทศบาล และชาวบ้าน ที่ต่างเรียนรู้และร่วมมือกัน คาดว่าการจัดการขยะจะประสบความสำเร็จ ผู้การเป็นต้นแบบชุมชนจัดการขยะให้พื้นที่อื่นได้เรียนรู้ต่อไป

อภิปรายผล

การจัดการขยะของชุมชนบนฐานทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานในลักษณะ “กองทุนฌาปนกิจขยะ” เป็นรูปแบบการจัดการขยะบนฐานของทุนวัฒนธรรมวิถีอีสานที่เหมาะสมต่อชุมชน เป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ชาวบ้านสามารถลดปริมาณขยะได้จริง และเป็นการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชน เงินที่ได้รับจากการขายขยะได้กลายมาเป็นแรงจูงใจในการคัดแยกขยะ ในรูปแบบเงินฝาก และการคุ้มครองสมาชิกที่มีชื่อในทะเบียนบ้าน ถือเป็น “สวัสดิการชุมชน” รูปแบบหนึ่ง ที่ให้ประโยชน์และสร้างรายได้สู่ชุมชน เป็นการคุ้มครองชีวิต และให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมบริหารจัดการโดยเทศบาลเป็นที่เล็ง กล่าวได้ว่า การบริหารจัดการขยะประสบความสำเร็จในรูปแบบ “กองทุนฌาปนกิจขยะ” โดยความร่วมมือจาก 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ 1) เทศบาล 2) ผู้นำชุมชน และ 3) คริวเรือนในชุมชน ทำให้ปริมาณขยะลดลงได้จริง ชาวบ้านให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของขยะรีไซเคิลมากขึ้น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนฌาปนกิจขยะ ยังหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพราะรายได้บางส่วนนำไปใช้ในกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การมีกิจกรรมทางสังคมที่มีส่วนร่วม การเกิดขึ้นของพื้นที่สุขภาวะจากกิจกรรมซื้อขายขยะในกลุ่มผู้สูงอายุ สอดคล้องกับงานของ Songpak (2019) ที่เสนอว่าการส่งเสริมและพัฒนาด้านจิตใจผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบที่สำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยชุมชนมีส่วนร่วม และงานของ Sanamkate and Jaikhamwang (2022) พบแนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุนั้นควรใช้ทุนชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมบนการมีส่วนร่วม นอกจากนั้นชุมชนยังเกิดการออมเงินและตระหนักรู้เรื่องค่าใช้จ่าย

และหนี้สินครัวเรือนมากขึ้น สอดคล้องกับงานของ Thacheen (2022) ที่ชี้ว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือนส่งผลต่อการแก้ปัญหาหนี้สินครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญ

ถึงแม้ว่าการจัดการขยะของเทศบาลตำบลบ้านฝ้อ ยังไม่ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะการจัดการขยะปลายทาง เนื่องจากวิธีการฝังกลบยังไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตามเทศบาลไม่ได้นิ่งนอนใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะได้วางแผนระยะยาว อาทิ การจัดหาสถานที่ทิ้งขยะแห่งใหม่ และการสร้างจิตสำนึกชาวบ้าน การสรุปบทเรียนการจัดการขยะที่อยู่ในวาระประชุมของเทศบาล การกำหนดบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่เทศบาล โดยการบูรณาการเข้ากับงานประจำ การจัดการขยะจึงเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรม คาดว่าในอนาคตการจัดการขยะจะประสบผลสำเร็จได้ ในส่วนทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานที่สะท้อนคุณลักษณะของคนอีสานที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามรอยวิถีประเพณีฮีต 12 คอง 14 สอดคล้องกับงานของ Keyes (1976) Teerasatsawat (2008) Kittiasa (2014) และ Donsom (2020)

กระบวนการจัดการขยะของชุมชนบนฐานของทุนวัฒนธรรมวิถีอีสานในรูปแบบกองทุนฌาปนกิจขยะ ที่สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะ และตระหนักต่อปัญหาที่จะเกิดขึ้นหากไม่ให้ความร่วมมือ สอดคล้องกับงานของ Lertyingcharoenchai, Viriyaet and Kongritti (2019) และ Muensitthiroj, Pongpunpurtet, Painmanakul and Chawaloesphonsiya (2021) เสนอว่าการจัดการขยะชุมชนที่นำไปสู่ความสำเร็จควรใช้วิธีการในลักษณะบูรณาการ และการคัดแยกขยะมูลฝอยในครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ และงานของ Tubnonghee, Phianchana and Chaisena (2022) และ Kirdklinhom (2019) ที่เสนอว่าหน่วยงานรัฐท้องถิ่นอย่างเทศบาล ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะตั้งแต่การตัดสินใจร่วมวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผล ด้วย 2 แนวทาง คือ 1) ผลักดันนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะให้เป็นรูปธรรม และ 2) กำหนดปฏิบัติการการมีส่วนร่วม

ของประชาชนในการจัดการขยะ โดยมุ่งเน้นระดับ “ครัวเรือนและชุมชน” ให้ตระหนัก ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจัดการขยะ “ตั้งแต่ต้นทาง” ดังนั้น การมีส่วนร่วมและกระบวนการกลุ่ม จึงจะทำให้การจัดการขยะประสบความสำเร็จ เช่นเดียวกับงานของ Sattakorn, Butr-udomet and Jatupatrangsee (2018) ที่เห็นว่า กฎระเบียบที่รัฐกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นสอดคล้องกับบริบทชุมชน จึงส่งผลให้การ จัดการขยะมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของการจัดการขยะ และการ สร้างวิธีการใหม่ ๆ สำหรับชุมชน จะนำไปสู่การจัดการขยะที่ยั่งยืนด้วยการมีส่วนร่วม และสร้างพฤติกรรมจัดการขยะให้เอื้อต่อการลดปริมาณขยะ รวมทั้งส่งเสริมให้ ชาวบ้านดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนตนเอง

กล่าวได้ว่า การจัดการขยะบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานในรูปแบบ กองทุนฃาปนกิจขยะ ประสบความสำเร็จ สะท้อน โครงสร้างสังคมที่มีรัฐเป็นผู้กำหนด นโยบายสาธารณะที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้คน บางนโยบายอาจจะไม่ตอบสนอง ความต้องการชาวบ้าน ดังนั้น การจัดการตนเองของชุมชนจึงเป็นเรื่องพึงกระทำด้วย การใช้ทุนที่มีในชุมชน การประสานความร่วมมือกับรัฐท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ต่อ ครัวเรือน ชุมชน และสังคม โดยรวม ชุมชนอื่นสามารถนำบทเรียนนี้ไปประยุกต์ใช้ได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงทฤษฎี

การนำแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมของบุรีดิเยอมาเป็นกรอบการวิเคราะห์ทำให้เห็นว่า บริบทและวิถีชุมชนมีผลต่อทุนทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ตัวตนคนอีสานและ ชุมชนอีสานมีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อนำทุนทาง วัฒนธรรมมาวิเคราะห์ จึงทำให้ทุนทางวัฒนธรรมวิถีอีสานชัดเจนขึ้น บทความนี้จึงมี ข้อเสนอในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับใช้แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม เมื่อต้องนำไป วิเคราะห์ชุมชน ควรคำนึงถึงบริบทและวิถีชุมชนในลักษณะที่เป็นพลวัตเป็นสำคัญ

2. ข้อเสนอแนะในเชิงการพัฒนา

ทูลทางวัฒนธรรมวิถีอีสานที่สะท้อนจากการจัดการขยะชุมชนในรูปแบบ “กองทุนฌาปนกิจขยะ” บทความนี้เสนอให้รัฐเห็นความสำคัญของทูลทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ที่ส่งผลต่อพื้นฐานความคิดของคนอีสานที่ช่วยเหลือกันให้ชีวิตดีขึ้นอย่างเสมอภาค การจัดการขยะของชุมชนบนฐานทูลทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน จึงประสบความสำเร็จและขับเคลื่อนไปพร้อมกับการพัฒนาชุมชนมิติอื่น ดังนั้น การพัฒนาชุมชนอีสาน รัฐควรคำนึงถึงทูลทางวัฒนธรรมวิถีอีสานเหล่านี้ ดังข้อเสนอของนักวิชาการ Srisontisuk (2007) และ Kanchanaphan (2019) ที่เสนอว่า สังคมควรเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม มุมมองที่หลากหลายด้านอื่นจึงจะเกิดขึ้นตามมา

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งถัดไป

การวิจัยการจัดการขยะ ที่นำแนวคิดทูลทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบวิเคราะห์ครั้งนี้ มีประเด็นที่ต่างไปจากงานวิจัยที่ผ่านมา ด้วยการพลิกมุมมองวิเคราะห์จากโครงสร้างสู่ผู้กระทำ การด้วยการชุกคุณลักษณะคนอีสานซึ่งถือเป็นทูลทางวัฒนธรรมวิถีอีสาน ที่สามารถกำหนดรูปแบบการจัดการขยะชุมชนที่เหมาะสม จนนำไปสู่นโยบายการจัดการขยะแบบเฉพาะ ดังนั้น การวิจัยครั้งถัดไปจึงควรศึกษาผ่านมุมมองที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำ การเพื่อเข้าถึงมิติการจัดการขยะที่หลากหลายมากขึ้น

References

- Ativanichayapong, N. (2019). Remaining and changing in Isan's rural from the perspectives of granduate volunteer, Thammasat University. *In PSDS Journal of Development Studies Thammasat University*, 2(1), 24-51. [in Thai]
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University.

- Donsom, J. (2020). *Practices in the state established border community in Thai - Cambodian border area*. Doctor of philosophy in sociology. Khon Kaen: Khon Kaen University. [in Thai]
- Kanchanaphan, A. (2019). *How to think complexly in community research* (2nd ed.). Bangkok: Support Fund Office. [in Thai]
- Keyes, C.F. (1976). "In Search of Land: village formation in the central chi river valley, Northeast Thailand", *Contribution to Asian Studies*. 9: 45 - 63.
- Kirdklinhom, S. (2019). *Guidelines for public participation in municipal solid waste management: Nakhon Si Thammarat Municipality*. Master of Science (Environmental Management). National Institute of Development Administration. [in Thai]
- Kittiasa, P. (2014). *To the new Isan way*. Bangkok: Languages. [in Thai]
- Lertyingcharoenchai, W. Viriyaet, H., & Kongritti, N. (2019). Evaluation of greenhouse gas emission from municipal solid waste management and leachate: A case study of Takhob Municipality, Thailand. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research*, 8(2), 1 - 11.
- Muensitthiroj, P. Pongpunpurtet, P. Painmanakul, P., & Chawaloephonsiya, N. (2021). Study of environmental impact from municipal solid waste management: A case study of Bang Chalong Housing, Samut Prakan. *Journal of Interdisciplinary Research: Graduate Studies*, 10(2), 27 - 34. [in Thai]
- Phutha, P. (2011). *History of Isan people* (5th ed.). Bangkok: Mental Health. [in Thai]

- Pollution Control Department. (2016). *Master plan solid waste management of the country (2016 - 2021)*. Bangkok: Active Print Co., Ltd. [in Thai]
- Sanamkate, T., & Jaikhamwang, N. (2022). The learning process for the development of the participatory aging health development: A case study of the health promotion for elderly people club, Chaichumpon Sub-district, Lublue District, Uttaradit Province. *Journal of Social Development (JSD)*, 24(1), 100 - 118. [in Thai]
- Sattakorn, W. Butr-udomet, T., & Jatupatrangsee, W. (2018). Waste management in the community: A case study of Maesook Municipality, Chae Hom District, Lampang Province, Thailand. *International Journal of Crime, Law and Social Issues*, 5(1), 213 - 223.
- Songpak, K., Sinsupan, N., & Isarankura Na Ayudhya, V. (2019). Development of a health promotion model for the elderly via Chaisor village community participation in Chaisor Sub-district, Chumphae District, Khon Kaen Province. *Journal of Humanities & Social Science (JHUSOC)*, 17(2), 159 - 177. [in Thai]
- Srisontisuk, S. (2007). The assessment and synthesis of the knowledge state of cultural research in the Northeast: Ethnic diversity. *Journal of Language and Culture*, 26(1-2), 35 - 49. [in Thai]
- Thacheen, P., Chaisuparakul, S., & Tongchure, S. (2022). From enemy to friend: Participatory action research to develop a farmers' debt management approach. *Journal of Humanities & Social Sciences (JHUSOC)*, 20(1), 185 - 208. [in Thai]
- Teerasatsawat, S. (2008). *Isan economy after railway (1900-1945)*. Khon Kaen: Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University. [in Thai]

Tubnonghee, R. Phianchana, A., & Chaisena, M. (2022). An analysis of factors influencing mask waste management in the Chon Buri community. *International Journal of Crime, Law and Social Issues*, 9(1), 10 - 22.

Authors

Dr.Jatuporn Donsom

Social Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University 439 Jira Rd., Nai – Muang, Muang District, Buriram 31000, Thailand.

Tel.: +6687 – 644 – 3385 E-mail : jatuporn.ds@bru.ac.th

Dr.Patcharin Ruchuwararak

Research Social for Development Institute, Khon Kaen University 123 Mitraphap Rd., Nai – Muang, Muang District, Khon Kaen 40002, Thailand.

Tel.: +6681 – 592 – 9868 E-mail : padthaipadmee2@gmail.com